

FATİH ERKOÇOĞLU
AR. GÖR. DR., CUMHURİYET Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
e-posta: ferkocoglu@cumhuriyet.edu.tr; fatiherkocoglu@hotmail.com

Ramazan Altınay, *İlk Dönem İslâm Toplumunda Çalışma Hayatı -Emevîlerde Esnaf ve Meslekler-*, Tablet Yayınları, Kasım 2006, (I-XV+246 s.)

Genellikle İslâm toplumunun “sosyal tarihiyle” ilgilendiğini bildiğimiz Dr. Ramazan Altınay’ın *Emevîlerde Günlük Yaşam*¹ isimli doktora çalışmasından sonra hazırlamış olduğu bu yeni eseri de, ilk dönemlerin sosyo-ekonomik tarihine ışık tutucu mahiyette olup *İlk Dönem İslâm Toplumunda Çalışma Hayatı-Emevîlerde Esnaf ve Meslekler-* adıyla 2006 yılında Konya’da basılmıştır.

Eser, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Yazar eserin önsözünde belirttiği üzere Emevîlerin siyasi tarihinin gerek Doğulu gerekse de Batılı araştırmacılar tarafından detaylı olarak incelendiğini; fakat bir dönemin ancak siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel vb. bütün boyutlarıyla ele alınmasıyla daha iyi anlaşılabilceğini söylemektedir. Bu bağlamda İslâm toplumunun sosyo-ekonomik tarihinin, genelde teorik olarak başlangıcına ve ilk harekete geçirici dinamiklerine, özelde ise belirli bir periyodu olan Emevîler döneminde İslâm toplumundaki çalışma hayatını, esnaf ve meslekleri kendisine konu edindiğini zikretmektedir. Çalışmasında yazar, Emevîler dönemindeki meslekleri ve çeşitli geçim yollarını, meslek sahipleriyle birlikte tanıtmayı, meslekî ve medenî gelişimi, geçim (kazanç) temini ve çalışma hayatını ele almak suretiyle Hz. Peygamber ve Dört Halife sonrasında gelen bu önemli zaman diliminin bütün boyutlarıyla anlaşılmasına katkıda bulunmayı hedeflediğini belirtmektedir. Bu arada döneme ait kaynaklarda araştırma konusu ile ilgili çalışmaların azlığından yakınan yazar, dünyanın tarih yazılan hemen her yerinde olduğu gibi iyi giden ve rutin olarak işle-

---

1 Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006.

yen işlerin tarih kayıtlarının pek tutulmadığını, bu nedenle de özellikle bu erken dönemde Emevî halifelerinin idaresi altında yaşayan insanların geçim kaynaklarının neler olduğu, nerede ve nasıl çalıştıklarının tespit edilmesinin oldukça güç olduğunu ifade etmektedir. Yazar, kaynaklarda yeterli malumatın bulunmayışı ve kendi çalışmasının da dönemle ilgili ülkemizdeki ilk müstakil araştırma olması açısından eksikliklerinin bilincinde olduğunu belirtmektedir.

Yazar, giriş kısmında (s. 1-50) öncelikle çalışmasında yararlandığı *kaynaklar ve araştırmaları* kısaca tanıtmaktadır. Konuyla ilgili olarak müstakil kaynakların bulunmayışı, yazarı çok geniş bir kaynaklar yelpazesine başvurmayı zorunlu kılmıştır. Bundan dolayı, çalışmasının kaynaklarını edebiyat, tabakât, hadis kitapları, coğrafya, futûh, harâc ve emvâl, şehir tarihleri, genel tarih kitapları, ahlak, züht ve tasavvuf türü eserler oluşturmuştur. Bu kaynakların, konuyla bağlantılı kısaca bilgilerini verdikten sonra yazar, modern zamanda yapılan araştırmaları da burada zikretmiştir (s. 1-21). Yazar, birinci bölümde ele alacağı mesleklerle ve geçim kaynaklarına bir temel teşkil etmesi bakımından giriş kısmında *İslâmın Çalışma ve Kazanca Bakışı* başlığı altında, Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber ve Sahabe'nin çalışmaya, kazanç yollarına ve mesleklerle bakışını örneklerle ele almıştır. Bu arada yazarımız çalışması esnasında 100 den fazla mesleği tespit ettiğini belirtmektedir. (s. 22-50)

Eserin birinci bölümü olan *Emevîler Döneminde Esnaf ve Meslekler* konusu yazar tarafından yapılmış olan sınıflandırmaya göre on iki ana grupta ele alınmıştır. Burada ilk olarak yazar, *Ticaretle İlgili Meslekler ve Erbabı* başlığı üzerinde durmakta ve ardından *Genel Olarak Ticaret ve Tüccarlar* alt başlığı altında öncelikle ticaret yolları üzerinde bulunan Mekke'de Kureyş kabilesinin ticarî faaliyetlerde önemli bir rol oynadığını, Mekke'nin elde ettiği zenginliğin eskiden beri sahip olduğu ticarî etkinliklerden olduğunu belirtmekte ve Râşid halifeler ve Emevîler döneminde tesis edilen şehirlerin ticarî faaliyetlerinin yoğunluğundan bahsetmektedir. Ardından bu şehirlerde satışa sunulan ticaret malları ve bunların nereden geldiklerini içeren bir döküm vermektedir. Daha sonra yazar, şehir merkezlerinde bulunan çarşılarda ticarî işlemleri gerçekleştiren tüccar sınıfı üzerinde durmakta ve tüccarları, *büyük ve küçük tüccarlar* olmak üzere iki grupta ele alınabileceğini söylemektedir. Bütün bunları verdikten sonra yazarımız, *Ticaretle İlgili Meslekler ve Erbabı* ana başlığının diğer başlıkları olan Hurma Satıcıları, Sebze ve Meyve Satıcıları (Manavlar), Buğday Tüccarları, Pirinç Tüccarları, Sirkeçiler ve Turşucular, Kantarcılar, Dövizciler/Sarraflar, Bakkallar, Köle/Cariye Tüccarları hakkında kaynaklarımızda bulabildiği malumatı bizlerle paylaşmıştır. İkinci olarak yazar *Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslekler ve Erbabı* başlığı altında çiftçiler, çobanlar/hayvan besicileri

ve baytarlardan bahsetmektedir. Üçüncü olarak *Ulaşım ve Taşımayla İlgili Meslekler ve Erbabı* başlığını taşımaktadır. Burada da binek kiraya verenler, hamallar, urgancılar/ipçiler ve denizciler alt başlıkları ele alınmıştır. Dördüncü olarak ise *İnşaat ve Yapı İşleriyle İlgili Meslekler ve Erbabı* başlığı altında inşaat ustaları ve mühendisler, kireççiler, kuyucular ve kanal kazıcıları, marangozlar ve lağımçılar incelenmiştir. Beşinci olarak *Yeme-İçme İle İlgili Meslekler ve Erbabı* başlığında aşçılar, lokantacılar ve yemek satıcıları, herîseciler/çorbacılar, kızartmacılar/kebabçılar, sevik satıcıları, tatlıcılar/pastacılar, kasaplar, değirmenciler, fırıncılar, balıkçılar, su satıcıları, kar/buz satıcıları meslekleri üzerinde durulmuştur. Altıncı olarak *Giyim-Tekstil Sanayi İle İlgili Meslekler ve Erbabı* başlığı altında tekstilciler, dokumacılar ve yün eğiricileri, kumaş satanlar, çeyiz eşyası satanlar, kumaş boyacıları, terziler, deri tabakçıları, ayakkabı satıcıları, imalatçıları ve tamircileri, eskiciler, çamaşırcılar ele alınmıştır. Yedinci olarak *Maden Sanayi İle İlgili Meslekler ve Erbabı* başlığında madenciler, altın-gümüş süs eşyası yapanlar, demirciler, bakırcılar, toprak, ahşap, taş, porselen ve cam eşyası yapımcıları; savaş sanayi ve silah ustaları zikredilmiştir. Yazar, silah ustaları üzerinde fazlaca durmuş bu başlık altında yay ve ok ustaları, mızrak ustaları, kılıç ustaları ve parlaticıları; hançer ustaları; zırh ustaları; kalkan ustaları; bîda ve miğfer (tolga) ustaları, debbabe yapımcıları, mancınık yapımcıları, hasek yapımcıları, tersaneciler, nefit satanları vermiştir. Sekizinci olarak *Dîni İlmî Eğitim ve Toplumsal İletişim İle İlgili Meslekler ve Erbabı* başlığı altında öğretmenlik; tercümanlar ve mütercimler; hikayeciler ve halk vaizleri mesleklerini ele almıştır. Yazar dokuzuncu olarak *Beden Sağlığı, Bakımı ve Estetiği İle İlgili Meslekler ve Erbabı* başlığında doktorlar, ebe-hemşireler, hacamat yapanlar, berberler, güzel koku satıcıları ve eczacılar, güzellik ve estetik uzmanlarından bahsetmiştir. Onuncu olarak *Eğlence ve Sanat İle İlgili Meslekler ve Erbabı* başlığı altında müzisyenler/şarkıcılar, şairler, davulcular-zurnacılar, raksçılar/dansçılar ve ağıtçılar üzerinde durmuştur. On birinci olarak yazar *Toplumun Genelince İyi Karşılanmayan Meslekler ve Erbabı* başlığını iki alt başlıkta ele almakta ve burada ilk olarak *toplumlarda iyi karşılanmayan meslek erbabı* başlığının altında hırsızlar, dilenciler, tufeylîler-asalaklar, tefeciler, kalpazanlardan; ikinci olarak ise İslâm toplumunda *İyi Karşılanmayan Meslek Erbabı* başlığında meyhaneciler, büyücüler ve sihirbazlardan bahsetmiştir. Son olarak yazar *Çeşitli Meslekler ve Erbabı* başlığında hizmetçiler, gündelik işçiler, hasırcılar ve sepetçiler, avcılar, oduncular ve toplayıcılara yer vermektedir. (s. 51-206)

Birinci bölümde verdiği bilgilerden edindiğimiz izlenime göre yazar, çalıştığı dönem(ler)le ilgili olarak, bir yandan günümüzden çok farklı koşulların egemen olduğu bir yapıyı bize ihsas ettirirken, diğer yandan günü-

müze benzer yönleri ortaya koymaktadır. Böylece, büyük tarihçi İbn Haldun'un "tarih suyun suya benzemesinden daha çok geleceğe benzer" sözünü teyit edecek anekdotlar sunmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümü olan *Emevîlerde Meslekî Uzmanlaşmalar, Kullanılan Aletler ve Mübadele Mekanları* başlığında ise yazar ilk olarak *Aynı İş Kolunda Uzmanlaşmalar* başlığı altında tespit edebildiği kadarıyla İslâm toplumunda bazı mesleklerdeki uzmanlaşma hususuna değinmekte ve burada değerlendirmelerde bulunmaktadır. İkinci olarak yazar, *Mesleklerde Kullanılan Bazı Aletler* başlığı altında evde ve iş yerlerinde kullanılan çeşitli alet ve edevatla ilgili bilgiler sunmaktadır. İkinci bölümün sonunda *Mübadele Mekanları/Çarşı Pazarlar ve Alış Veriş Usulleri* başlığında ise sosyo-ekonomik hayatın merkezi olan çarşı ve pazarların ticârî yönü, alış veriş usulleri ile o dönemin çarşı ve pazarlarının genel bir manzarasının anlaşılabilmesi için bunların toplum içinde yerlerine getirdikleri fonksiyonları ele almaktadır. (s. 207-222). Böylece bu ikinci bölümde yazar, İslâm toplumunda medenî gelişmenin bazı iz ve ipuçlarını da vermektedir. Zira gerek meslekî uzmanlaşmalar, gerek kullanılan âletler ve gerekse çarşı pazar, bir toplumun/medeniyyetin kentsel ve medenî gelişiminin en büyük göstergeleridir.

Eser sonuç, geniş bir bibliyografya ve dizinle sona ermiştir. (s. 223-246)

Yazar çalışmasında 100 den fazla meslek tespit etmiş, bunlardan bir kısmının çalışma hayatları, sosyal konumları ve geçim düzeyleri ile ilgili bulabildiği malumatı bizlerle paylaşmıştır. Yazar, Arapların eskiden beri ön yargılı olmaları sebebiyle Emevî şehirlerinde zanaatların; ticaret, tarım ve hayvancılığa göre fazla gelişmediği sonucuna ulaşmıştır. Zira Araplar için en cazip ve paralı meslek askerlikti. Araplar, dönemin en gözde mesleği ile uğraşınca tabii olarak diğer meslekler ve ilmî faaliyetler de mevâlî ve gayri Müslimler ön plana çıkmışlardır. Yazarın ulaştığı bir diğer sonuç ise Hz. Peygamber döneminden başlayarak Emevîler döneminde de kadınların birçok meslekte ön planda oldukları gerçeğidir. Özellikle deri tabakçılığı, terzilik, kumaş üretimi, kumaş boyacılığı, ayakkabı imalatı, dokumacılık, yün eğirme, ebelik, hemşirelik, hacamatçılık, dadılık, sün annelik, köle ve cariye alım ve satımı, müzisyenlik, öğretmenlik gibi daha birçok meslekte kadınlar çalışma imkanı elde etmişlerdir.

Tanıtımını hazırladığımız Dr. Ramazan Altınay'ın bu araştırması, alanında ilk örnek olması, kaynak azlığına ve yoğun emek isteyen bir konuya temas etmesi nedeniyle dikkate değer bir çalışmadır. Bu çalışma özellikle Hz. Peygamber'den başlayarak Emevîler sonuna kadar İslâm coğrafyasında sosyal ve ekonomik yaşam, ticari faaliyetler ve meslekler hakkında geniş malumat edinmek isteyenler için oldukça faydalı bir eserdir.